

ผลกระทบของการทำงานนอกฟาร์ม ต่อการปรับระบบการเกษตร Off-farmer Employment and Farming Systems Adjustment

วีระ ภาคอุทัย⁽¹⁾ นงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์⁽¹⁾
Weera Pak-Uthai⁽¹⁾ Nongluek Suphanchaimat⁽¹⁾

ABSTRACT

Off-farm employment in northeast, Thailand has been increasing due to expansion in industrial and service industries, as indicated by an increase in wage rate and labor scarcity in agriculture in certain locations. This study aimed to assess current situation of off-farm employment and their decisions in their farming systems under labor scarced situation. The datas were collected from interviewing 120 households in 6 districts of Khon Kaen province. About 54 percent of the farm labour engaged in off-farm employment mainly to in crease their income. In rainfed areas, slack labor during dry season caused seasonal migration. Off-farm employment pattern were varied by locations e.g. communal workers were found in villages with industrial plants nearby and incidentally it was also an irrigated area. In most rainfed areas, seasonal migration which could turn to be permanent were also found. Seasonal migration in group were found as sugar cane workers to the central plain.

Major impacts on existing farming systems were; increase cash flows which in many cases shown a direct effect on farm investment ranged from increase; use of labor saving implements; land implements; leveling and purchase more land. In studied areas in Khon Kaen province, farmers changed from transplanting to broadcasting rice, mainly to save labor. The cost of broadcasting reduced by 50 percent while the output was the same under normal rainfall condition. In irrigated areas, it was found that commuted workers were able to increase productivity by working in their farm before and after going to work outside the village and hires labor were paid by piece rate which increase labor efficiency. In village where commuted labor were predominant, group of farmers, mostly women, started vegetable farming in response to increase food demand in the village. In addition to farming adjustment, there were impact to community that village were left with young children and elders. These could lead to a negative impact on village household livelihood, health status of villagers and village development process.

(1) ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

การทำงานนอกฟาร์มของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มสูงขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของอัตราค่าจ้างในภาคเกษตร และสภาพการขาดแรงงานในบางท้องที่ การศึกษาผลกระทบของการทำงานของการทำนอกรวมต่อระบบการเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินสภาพการทำงานนอกรวมของเกษตรกร และผลกระทบของเกษตรกรในด้าน การเพาะปลูกและการดำรงชีพในชุมชน

ผลการสำรวจสภาพการไปทำงานนอกรวมของเกษตรกร 120 ครัวเรือน 6 อำเภอของ จังหวัดขอนแก่น ทั้งในเขตและนอกเขตชลประทาน พบว่ากว่าร้อยละ 50 ของประชากรในวัยแรงงานทำงานนอกรวมเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวโดยทำงานแบบไป-กลับ และบางส่วนไปทำงาน ในท้องที่ห่างไกลเป็นเวลานาน ตลอดจนไปทำงานในต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากรายได้จากการ เกษตรไม่เพียงพอ สภาพว่างงานตามฤดูกาล ความแตกต่างระหว่างค่าจ้างในภาคเกษตรและ นอกภาคเกษตร

ผลกระทบของการไปทำงานนอกรวม มีทั้งเชิงลบและบวกต่อ สภาพชุมชน ความเป็นอยู่ ของครัวเรือนเกษตรกร และการปรับระบบการเกษตรชุมชน

ผลกระทบของการทำงานนอกรวมต่อการเกษตร แม้เกษตรกรในเขตชลประทานแต่ หากมีงานนอกรวมการเกษตรใกล้เคียง เกษตรกรก็จะไปทำงานโดยการเดินทางไป-กลับ และทำ งานทั้งในฟาร์มและนอกรวมควบคู่กันไป ส่วนเกษตรกรในพื้นที่ห่างไกลและนอกเขตชลประทาน จะไปทำงานนอกรวมเป็นเวลานานๆ เช่น ไปกรุงเทพฯ หรือรับจ้างตัดอ้อย ผลกระทบที่เด่นชัด คือการนำรายได้นอกรวมมาปรับปรุงที่ดิน ซ้อมที่ดินเพิ่ม ขุดสระน้ำ ซ้อมเครื่องสูบน้ำ เปลี่ยนจาก การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์อย่างเดียวมาเป็นเกษตรผสมผสานมากขึ้น ขณะเดียวกันก็จะประสบปัญหา ขาดแคลนแรงงาน จึงต้องอาศัยแรงงานรับจ้าง มีผลให้ระดับราคาค่าแรงในภาคเกษตรสูงขึ้นถึง วันละ 80-100 บาท หลายพื้นที่จึงปรับจากการทำงานดำมาเป็นนาหว่าน เพื่อประหยัดเวลาและ แรงงาน ทั้งนี้เพราะต้นทุนนาหว่านจะลดต่ำกว่านาดำได้กว่าร้อยละ 50 ในบางพื้นที่ มีลักษณะ การไปทำงานนอกรวมต้องไปพร้อมกัน เช่น ไปตัดอ้อยในภาคกลาง จะต้องมีภาระดมแรงงาน จากภายนอกพื้นที่เข้าช่วย เพื่อให้ทันกำหนดเวลาเดินทางและได้นำข้าวไปบริโภคด้วย ในพื้นที่ ที่มีแหล่งงานนอกรวมใกล้ชุมชน เช่น ที่จังหวัดขอนแก่น พบว่าเกษตรกรใช้เครื่องทุ่นแรง มากขึ้น ปลูกพืชที่ช่วยประหยัดแรงงานหรือให้ผลตอบแทนสูงขึ้น เช่น ทำนาหว่าน ปลูกอ้อย เกิด การรวมตัวปลูกผักสวนครัวเป็นอาชีพไว้ประกอบอาหาร และขายให้แรงงานที่ออกไปทำงานนอ กรวม

ผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร พบว่า รายได้เงินสดจากการทำ งานนอกรวมของเกษตรกรมีสัดส่วนกว่าร้อยละ 61 ของรายได้ครัวเรือน และเป็นแหล่งรายได้ สำคัญซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร การศึกษา ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ผลในแง่ลบ พบในครัวเรือนที่ สมาชิกหลักต้องไปทำงานห่างไกลเป็นเวลานาน สมาชิกครอบครัวโดยเฉพาะเด็ก คนชรา ได้รับการ

คุณน้อยลง ผลกระทบต่อชุมชนพบว่า เมื่อมีคนที่เป็นแรงงานหลักอยู่ในชุมชนน้อยลง การพัฒนาหมู่บ้านต่างๆ ทำได้ยากมากขึ้น แต่ผู้ทำงานต่างถิ่นจะมีการนำวัดมาสู่ชุมชนในรูปของการทำบุญ ช่วยเหลือวัด โรงเรียน มากขึ้น บางชุมชนจะพบผลกระทบเชิงลบต่อสังคม เช่น ปัญหา ยาเสพติด ยาฆ่า ปัญหาการหย่าร้าง ซึ่งล้วนเป็นต้นทุนทางสังคมที่ประเมินค่าได้ยาก

โดยสรุปแล้ว งานนอกภาคเกษตร ที่เกิดในพื้นที่เกษตรกรรมที่ช่วยให้เกษตรกรมีงานทำนอกฟาร์มแบบไปเช้า-เย็นกลับ จะช่วยปรับกิจกรรมการผลิตของภาคเกษตรไปในแนวทางที่เพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรให้สูงขึ้น แต่การที่เกษตรกรต้องเดินทางไปทำงานนอกฟาร์มเป็นเวลานาน แม้จะพบการลงทุนในทางวัตถุที่สูงขึ้น แต่จะขาดการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตอย่างต่อเนื่อง และในบางชุมชนพบว่าเกิดผลกระทบเป็นเชิงลบทางสังคมซึ่งอาจจะสูงกว่าการปรับตัวเชิงบวกในภาคเกษตรกรรม

คำนำ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศได้มุ่งเน้นไปทางด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม การขยายตัวของเศรษฐกิจตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1-7 จึงเกิดการขยายปัจจัยพื้นฐานต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า เชื้อเพลิง สถานศึกษา และเพิ่มพูนความสำคัญของภาคอุตสาหกรรม และการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกษตรกรรมชนบทอย่างมาก จากการทำการเกษตรกรรมเพื่อพออยู่พอกิน กลายเป็นการทำมาค้าขายและการทำการแข่งขันกับระบบตลาดโลก เกษตรกรมีการใช้ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรซึ่งต้องซื้อเพิ่มขึ้น ขณะที่ราคาผลผลิตอยู่ในเกณฑ์ต่ำตลอดมา เกิดปัญหารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายในครัวเรือนและเป็นปัญหาหลักที่ทำให้มีการทำงานนอกฟาร์มโดยเฉพาะการอพยพและการเคลื่อนย้ายแรงงานซึ่งมีมาช้านานแล้ว อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบไม่รุนแรงนัก ทั้งนี้เพราะเกษตรกรยังมีแรงงานว่างงานตามฤดูกาลประกอบกับพื้นที่ป่าไม้และทรัพยากรดินยังไม่เสื่อมโทรมเกินไป เช่น ประชาชนสามารถพึ่งพาธรรมชาติในการประกอบอาชีพและหาอาหารธรรมชาติได้มาก ในอดีตการเคลื่อนย้ายแรงงานส่วนมากเป็นการไปค้าขายนอกฤดูการทำนา เช่น ค้าโค กระบือ หรือที่เรียกว่า “นายฮ้อย” ที่ไล่ต้อนโค กระบือไปขายภาคกลาง การเข้าไปตีบสามล้อรับจ้างในกรุงเทพฯ แล้วพัฒนาเป็นการขับแท็กซี่ สามล้อเครื่อง ตลอดทั้งขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ในปัจจุบัน เมื่อสังคมเมืองเจริญขึ้นค่าจ้างแรงงานสูงกว่าภาคเกษตรกรรมในชนบทมากขึ้น ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมออกสู่นอกภาคเกษตรกรรมทั้งภายในประเทศและต่างประเทศมากยิ่งขึ้น

ปรากฏการณ์ที่นำให้ความสำคัญคือ คนหนุ่ม-สาวในชนบทหรือลูกของเกษตรกรไม่ยอมทำการเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นมีความคิดว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นงานที่ลำบาก ทำงานหนัก ทำงานตามฤดูกาล และรายได้ต่ำ จึงทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ลักษณะดังกล่าวนี้้นอาจมีผลจากประสิทธิภาพในการผลิต

และราคาของผลผลิตต่ำ ทำให้รายได้จากการทำการเกษตรกรรมไม่เพียงพอต่อการครองชีพ ผู้ที่ยังทำการเกษตรกรรมอยู่มักเป็นคนรุ่นพ่อ-แม่ หรืออายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป ผลกระทบของการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรต่อการทำงานในระบบฟาร์มจึงเป็นเรื่องที่เกษตรกรต้องปรับตัว เพื่อสอดคล้องกับเงื่อนไขในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาในระดับครัวเรือนเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งน่าจะก่อประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบการเกษตรต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาสภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรที่มีสมาชิกทำงานนอกฟาร์ม
2. ศึกษาสภาพการทำงานนอกฟาร์มของเกษตรกร
3. ศึกษาผลกระทบของการทำงานนอกฟาร์มในด้านการเพาะปลูกและดำรงชีพในชุมชน

วิธีการศึกษา

1. การรวบรวมข้อมูล ข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนในชนบทจังหวัดขอนแก่นจำนวน 6 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบ้านฝาง อำเภอหนองเรือ อำเภอพระยืน อำเภอกระนวน และอำเภอเวียงใหญ่ จำนวนอำเภอละ 6 หมู่บ้าน ๆ ละ 20 ครัวเรือนรวม 120 ครัวเรือน นอกจากนั้นได้ทำการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้นำหมู่บ้านและผู้ที่เกี่ยวข้อง และทำการศึกษาโดยวิธีการศึกษาชนบทแบบเร่งด่วนเพิ่มเติมในหมู่บ้านที่อยู่ในเขตชลประทานและหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตชลประทาน

2. ระยะเวลาที่ทำการศึกษา พ.ศ. 2535-2537

ผลการศึกษา

สภาพในอดีต

สภาพป่าไม้และทรัพยากรต่าง ๆ ของจังหวัดขอนแก่นยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก การทำการเกษตรกรรมเพื่อการครองชีพเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวนั้นปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เป็นพันธุ์ที่มีช่วงอายุในการเก็บเกี่ยวแตกต่างกันเช่น ข้าวเบา เก็บเกี่ยวไว หรืออายุที่จะทำการเก็บเกี่ยวสั้น ประมาณเดือนตุลาคม เช่น ข้าวเหลืองบุญมา ข้าวหนัก เช่น พันธุ์ขี้ตมใหญ่ ที่เก็บเกี่ยวประมาณเดือนพฤศจิกายน นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝ้ายไว้ทอเสื้อผ้า ปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือน เป็นต้น

การปลูกพืชไร่ในอดีตมีการปลูกปลูกกันมากเพื่อขายเป็นเส้นใย และต่อมาเพื่อขายลำต้นเข้าโรงงานเยื่อกระดาษ ต่อมาราคาปอตกต่ำประกอบกับการปลูกปอนั้นมีความยุ่งยากในขบวนการผลิตหลายอย่าง โดยเฉพาะการแช่ปอ การลอกปอ และการตากปอ เป็นต้น ประจวบกับมีมีมะพร้าวหลังมีราคาสูง เกษตรกรจึงหันไปปลูกมันสำปะหลังกันมากจนถึงปัจจุบัน

การเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงวัวไว้เทียมเกวียน เลี้ยงกระบือไว้ไถนา นิยมเลี้ยงกันเป็นฝูง ๆ ละ 20-30 ตัว ในช่วงหลังปีกนาดำนา จะปล่อยวัว-ควายเข้าป่าหากินเองจนเกี่ยวข้าว

เสร็จจึงนำกลับเข้ามาเลี้ยงในบริเวณหน้าบ้าน

การทำกรำค้ำนั้น ปรากฏว่าในอดีต (ก่อนมีรถไฟประมาณ 50 ปีมาแล้ว) การค้าขายส่วนมากเป็นการค้าขายโดยอาศัยการเดินทางเป็นส่วนใหญ่ เช่น นายฮ้อย ต้อนวัว-ควายไปขายภาคกลางหรือพ่อค้าข้าวแถวอำเภอน้ำพองบรรทุกข้าวสองเรือไปขายที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยสองเรือไปตามลำน้ำพอง ลำน้ำชี และลำน้ำมูล เมื่อมีถนนมิตรภาพและการสร้างทางรถไฟ ปรากฏว่าระบบเศรษฐกิจได้เริ่มเปลี่ยนไป การขนส่งสินค้าต่างๆ โดยเฉพาะข้าวและผลิตภัณฑ์จากป่าต่างๆ ได้ถูกขนย้ายเข้ากรุงเทพฯ เป็นส่วนมาก รวมถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเป็นส่วนมาก ในขณะเดียวกันพ่อค้าและผู้ประกอบการต่างๆ จากภูมิภาคอื่นก็ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาในภาคอีสานเป็นจำนวนมากเช่นกัน

การได้มาซึ่งที่ดินต่างๆ นั้นรัฐบาลยังไม่หวงห้าม จึงปรากฏว่ามีการเคลื่อนย้ายหมู่บ้านหรือครัวเรือนของประชาชนจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานี เข้ามาอยู่ตามริมแม่น้ำชี และแม่น้ำพองเป็นจำนวนมาก การจับจองที่ดินทำได้ง่าย เพียงแต่ถากเปลือกต้นไม้ให้เป็นแนวเพื่อเป็นเครื่องหมายบอกเจ้าของใครจากที่ใดถึงที่ใด มีการจับจองประมาณครัวเรือนละ 50-100 ไร่ ทั้งนี้เพราะคิดว่าป่ายังมีอีกมากเอาแต่เพียงพอกิน แล้วจึงเริ่มถางป่าโดยจะโค่นต้นไม้ต้นเล็กๆ ออกไปก่อน ต้นไม้ใหญ่ใช้ไฟสุ่ม ค่อยๆ ทำไปจนกระทั่งรากไม้ใหญ่ต่างๆ ออกหมด ก็จะเป็นพื้นที่ที่เตียนสามารถปลูกข้าวและพืชไร่ได้ ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 10 ปี ขณะเดียวกันการจับจองที่ปลูกข้าวนั้นส่วนมากพืชเดิมเป็นหญ้าจึงอาศัยการขุดหญ้าเป็นเครื่องหมายเช่นกัน ในการตั้งหมู่บ้านนั้นมีการเสี่ยงทายเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านเช่น การเสี่ยงไข่ เมื่อเลือกได้แล้วมีการเลือกที่บริเวณที่จะใช้เป็นส่วนรวม เช่น ที่วัด ที่ป่าช้า ที่ดอนปู่ตา ทำเลเลี้ยงสัตว์ และบริเวณศาลากลางบ้าน เป็นต้น ความเข้มงวดเรื่องการจับจองที่ดินต่างๆ เริ่มมีเมื่อมีการใช้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ (พ.ศ. 2507) เริ่มมีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำการต่างๆ เช่น นส.3 และโฉนด

ในด้านประชากรนั้นในอดีตสมัยจอมพล ป.พิบูลย์สงครามได้มีการส่งเสริมให้มีลูกมาก มีการประกวดแม่แห่งชาติ ใครมีลูกมากและเลี้ยงลูกดีจะได้รับรางวัลชนะเลิศในแต่ละจังหวัด จึงปรากฏว่าแต่ละครอบครัวมีลูกประมาณ 4-8 คน จึงมีฐานทำให้จำนวนประชากรของภาคอีสานซึ่งมีมากอยู่แล้วมีมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องที่ดิน น้ำ และป่าไม้ มีจำกัด ผลผลิตที่ได้ต้องขนส่งเข้าไปขายในภาคกลางและต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากภาคกลางจึงทำให้ต้นทุนการผลิตและการตลาดสูงราคาผลิตผลที่เกษตรกรขายได้ต่ำ ปัญหาความไม่พออยู่พอกินจึงเกิดขึ้น

สภาพปัจจุบัน

1. การได้มาของที่ดิน ปรากฏว่าที่ดินที่ถือครองอยู่นั้นส่วนมากเป็นการตกทอดทางมรดกเป็นส่วนมาก ดังนั้นขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรจึงน้อยลงเหลือประมาณ 20 ไร่ โดยแบ่งเป็นที่ใช้ทำนาประมาณครัวเรือน 16 ไร่ และที่ไร่ประมาณ 3.08 ไร่ และที่เหลือ

คือที่สวนและที่ว่างเปล่า ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

2. ขนาดของครัวเรือน ปรากฏว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.98 คน ส่วนมากประมาณ 4-6 คนต่อครัวเรือน ประมาณร้อยละ 58.33 (ตารางที่ 2) จำนวนสมาชิกที่อยู่ร่วมกันในขณะนี้ประมาณครัวเรือนละ 4.7 คน ส่วนมากอยู่ครอบครัวละ 4-6 ประมาณร้อยละ 57.50 (ตารางที่ 3) โครงสร้างของขนาดอายุของประชากร ปรากฏว่าฐานของประชากรแคบเข้าแล้วไปกว้างในช่วงวัยหนุ่ม-สาว ทั้งนี้เป็นผลจากการที่มีการวางแผนครอบครัวหรือการคุมกำเนิด ซึ่งส่งผลเกิดการขาดแคลนแรงงานในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของอัตราค่าจ้างแรงงานในภาคเกษตรซึ่งมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี จากการวิเคราะห์โครงสร้างของประชากรปรากฏว่าเป็นเพศชายและเพศหญิงประมาณร้อยละ 51.46 และ 48.54 ตามลำดับ ช่วงอายุที่มีประชากรมากคืออายุอยู่ในช่วง 15-19 ปี 20-24 ปี และ 25-29 ปี ประมาณร้อยละ 11.58, 14.51 และ 11.44 ตามลำดับ (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 1 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเฉลี่ยต่อครัวเรือน พ.ศ. 2535

การใช้ที่ดิน	จำนวน	
	ไร่	ร้อยละ
นา	16.04	77.16
ไร่	3.08	14.82
สวน	0.79	3.81
ว่างเปล่า	0.87	4.21
รวม	20.80	100.00

ตารางที่ 2 จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือน พ.ศ. 2535

จำนวนคน	จำนวน	
	ครัวเรือน	ร้อยละ
1-3	7	5.83
4-6	70	58.33
7-9	35	29.17
มากกว่า 9	8	6.67
รวม	120	100.00

หมายเหตุ : จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือน 5.98 คน

ตารางที่ 3 จำนวนสมาชิกที่อยู่ร่วมกันขณะนี้
พ.ศ. 2535

จำนวนคน	จำนวน	
	ครัวเรือน	ร้อยละ
1-3	33	27.50
4-6	69	57.50
7-9	17	14.17
มากกว่า 9	1	0.83
รวม	120	100.00

หมายเหตุ : จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือน 4.7 คน

ตารางที่ 4 ช่วงอายุของประชาชน พ.ศ. 2535

ช่วงอายุ ปี	ชาย		หญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
0-4	16	2.23	19	2.65	35	4.88
5-9	25	3.49	25	3.49	50	6.97
10-14	38	5.30	31	4.32	69	9.62
15-19	49	6.83	34	4.74	83	11.58
20-24	60	8.37	44	6.14	104	14.51
25-29	41	5.72	41	5.72	82	11.44
30-34	25	3.49	22	3.07	47	6.56
35-39	23	3.21	20	2.79	43	6.00
40-44	15	2.09	21	2.93	36	5.02
45-49	17	2.37	21	2.93	38	5.30
50-54	19	2.65	26	3.63	45	6.28
55-59	15	2.09	11	1.53	26	3.63
60-64	9	1.26	11	1.53	20	2.79
65-69	6	0.83	7	0.98	13	1.81
มากกว่า 69	11	1.53	15	2.09	26	3.63
รวม	369	51.46	348	48.54	717	100.00

8. การจ้างงานและอพยพแรงงาน ปรากฏว่าครัวเรือนเกษตรกร (119 ครัวเรือน) มีการจ้างแรงงานประมาณร้อยละ 54.62 ของจำนวนครัวเรือนเกษตร (ตารางที่ 5) การจ้างแรงงานส่วนมากเป็นการจ้างเตรียมดินและการเก็บเกี่ยว อัตราค่าจ้างแรงงานประมาณวันละ 40-60 บาท ในปี พ.ศ. 2535 และเพิ่มขึ้นเป็นประมาณวันละ 80-120 บาท ในปี พ.ศ. 2539

ในจำนวนแรงงานทั้งหมด (717 คน) ปรากฏว่าเป็นผู้มีอาชีพแล้วประมาณร้อยละ 74.97 ของจำนวนประชาชนทั้งหมด (ตารางที่ 6) อาชีพหลักที่ทำส่วนมากได้แก่ การทำนา และการรับจ้างทั่วไปประมาณร้อยละ 78.73 และ 13.25 ของจำนวนแรงงานที่มีงานทำแล้ว (ตารางที่ 7)

การไปทำงานนอกฟาร์ม จากจำนวนแรงงานที่มีงานทำแล้ว (536 คน) นั้นปรากฏว่ามี การทำงานรับจ้างหรือทำงานนอกฟาร์มของตนเองประมาณร้อยละ 56.72 ซึ่งสถานที่ทำงานนั้น ส่วนมากอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล และจังหวัดอื่นๆ ประมาณร้อยละ 35.20 และ 19.41 ตามลำดับ (ตารางที่ 8) งานที่ทำส่วนมากเป็นกรรมกรก่อสร้าง โรงงานอุตสาหกรรม และการประกอบอาชีพส่วนตัวเช่น ค้าขาย และขับรถรับจ้าง เป็นต้น

การอพยพแรงงาน อัตราการอพยพแรงงานประมาณร้อยละ 32.09 ของจำนวนประชากรที่มีงานทำแล้ว หรือประมาณร้อยละ 23.99 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งจัดว่ามี การอพยพแรงงานในเกณฑ์ที่สูง การไปทำงานนอกฟาร์มเฉลี่ยครัวเรือนละ 1.43 คน (ตารางที่ 9) และเป็นที่น่าสังเกตว่าแรงงานที่อยู่ในหมู่บ้านก็มีการรับจ้างมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเกิดการขาดแคลนแรงงาน เมื่อทำงานของตนเองเสร็จแล้วก็ไปรับจ้างทำงานในฟาร์มของเพื่อนบ้านเหมือนกับ

ตารางที่ 5 การจ้างแรงงานในการทำการเกษตรของ ครัวเรือน พ.ศ. 2535

การจ้างแรงงาน	จำนวน	
	ครัวเรือน	ร้อยละ
จ้าง	65	54.62
ไม่จ้าง	54	45.38
รวม	119	100.00

ตารางที่ 6 อาชีพหลักของประชาชน พ.ศ. 2535

ช่วงอายุ	ชาย		หญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
ปี						
ยังไม่มีอาชีพ	95	13.29	86	12.03	181	25.32
มีอาชีพแล้ว	273	38.18	263	36.78	536	74.77
รวม	368	51.47	349	48.81	717	100.00

ตารางที่ 7 ประเภทของอาชีพหลัก พ.ศ. 2535

ช่วงอายุ ปี	ชาย		หญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
ทำนา	204	38.06	218	40.67	422	78.73
ทำไร่	4	0.75	2	0.37	6	1.12
ทำสวน	-	0.00	1	0.19	1	0.19
รับจ้างเกษตร	-	0.00	1	0.19	1	0.19
รับจ้างทั่วไป	44	8.21	27	0.19	71	13.25
ก่อสร้าง	4	0.75	-	5.04	4	0.75
ค้าขาย	1	0.19	2	0.00	3	0.56
รับราชการ	11	2.05	1	0.37	12	2.24
อื่นๆ	5	0.93	11	2.05	12	2.24
รวม	273	50.93	263	49.07	536	100.00

ตารางที่ 8 สถานที่ทำงานรับจ้าง พ.ศ. 2535

สถานที่	จำนวน	
	ครัวเรือน	ร้อยละ
ในหมู่บ้าน	72	23.68
นอกหมู่บ้านในตำบล	9	2.96
ภายในอำเภอ	7	2.30
ภายในจังหวัดขอนแก่น	35	11.51
กรุงเทพและปริมณฑล	107	35.20
จังหวัดอื่นๆ	59	19.41
ต่างประเทศ	18	5.92
รวม	304	100.00

การลงแขกหรือการช่วยกัน แต่เปลี่ยนเป็นการจ้างเพื่อให้ประสิทธิภาพการทำงานสูงมากขึ้น

4. รายได้เงินสดต่อครัวเรือน เกษตรกรมีรายได้เงินสดที่เกิดจากการขายผลิตผลการเกษตร และการทำงานนอกการเกษตรหรือทำงานนอกฟาร์ม ประมาณปีละ 56,406 บาท ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์สูง ทั้งนี้เพราะมีผู้มีรายได้จากการไปทำงานต่างประเทศมาก โดยแยกเป็นรายได้การเกษตรกรรมร้อยละ 22 นอกนั้นเป็นรายได้จากการทำงานนอกฟาร์มประมาณร้อยละ 77.04 ที่สำคัญคือการรับจ้างทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ประมาณร้อยละ 67.50 และจากอาชีพ

ตารางที่ 9 จำนวนสมาชิกที่อยู่อื่นทั้งหมดต่อครอบครัว
พ.ศ. 2535

จำนวนคน	จำนวน	
	ครัวเรือน	ร้อยละ
0	33	27.50
1	34	28.33
2	34	28.33
3	10	8.33
4	7	5.83
มากกว่า 4	2	1.67
รวม	120	100.00

หมายเหตุ: จำนวนสมาชิกที่อยู่อื่นต่อครัวเรือน 1.43 คน

ตารางที่ 10 รายได้เงินสดเฉลี่ยต่อครัวเรือน พ.ศ. 2535

แหล่งรายได้	จำนวน	
	บาท	ร้อยละ
การเกษตร	12,948.33	22.96
ขายข้าว	1,806.63	3.20
ขายพืชไร่	6,837.62	12.12
ขายสัตว์	4,208.25	7.46
ขายปลา	95.83	0.17
นอกการเกษตร	43,458.17	77.04
อาชีพเสริม	5,375.04	9.53
รับจ้าง	38,083.13	67.51
รวม	56406.50	100.00

เสริม เช่น การทอผ้าไหม การค้าขาย เป็นต้น (ตารางที่ 10) สาเหตุที่รายได้จากการขายข้าว ต่ำนั้น เพราะเกษตรกรส่วนมากเก็บข้าวไว้บริโภค สำหรับเงินที่ได้จากการรับจ้างที่ส่งกลับบ้าน เฉลี่ยครัวเรือนละ 38,083 บาท นั้น ถูกนำมาใช้ทำการเกษตรประมาณร้อยละ 5.59 เท่านั้น ซึ่ง ส่วนมากเป็นค่าจ้างแรงงาน ค่าจ้างรถไถ ค่าปุ๋ยเคมี ค่าขูดสระน้ำ ค่าปรับที่นา เป็นต้น ค่าใช้จ่าย ส่วนมากถูกนำไปใช้ชำระหนี้ และเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ประมาณร้อยละ 30.78 และ 28.72 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีการออมอีกประมาณร้อยละ 30.82 (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 การใช้จ่ายรายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยต่อ
ครัวเรือน พ.ศ. 2535

รายการ	จำนวน	
	บาท	ร้อยละ
การเกษตร	2,127.85	5.59
ใช้ในครัวเรือน	10,936.38	28.72
สร้าง/ซ่อมที่อยู่อาศัย	1,556.29	4.09
ชำระหนี้	11,722.22	30.78
ออม	11,740.39	30.82
รวม	38,083.13	100.00

สภาพการทำงานนอกฟาร์มของเกษตรกร

เกษตรกรมีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่นทั้งหญิงและชายในวัยหนุ่มสาวระหว่าง 18-28 ปี ลักษณะการเคลื่อนย้ายแรงงานในระยะแรกจะเป็นแบบฤดูกาล ต่อเมื่อมีประสบการณ์ทำงานนานปีขึ้นก็อาจปรับเปลี่ยนเป็นการอพยพถาวรได้ โดยมีรายได้เฉลี่ยประมาณเดือนละ 5,000 บาท/คน ลักษณะงานส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงานต่างๆ เช่น โรงงานพิมพ์ผ้า โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า และงานก่อสร้าง เหล่านี้จะได้แก่แรงงานที่อพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ

เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งพบในหมู่บ้านนอกเขตชลประทานและห่างไกลจากอำเภอเมืองพอสมควรคือ กลุ่มแรงงานที่ไปรับจ้างตัดอ้อยแถบจังหวัดภาคกลาง ลักษณะการไปทำงานจะไปเป็นกลุ่ม มีตัวแทนหาแรงงานให้ไว้้อยในหมู่บ้าน จะออกเดินทางไปทำงานตัดอ้อยพร้อมกัน ดังนั้นจึงต้องมีการติดต่อกันล่วงหน้า และมีการจ่ายเงินค่าจ้างล่วงหน้าเพื่อคนงานจะได้ใช้ในการจ้างแรงงานมาเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จทันกำหนดเดินทางพร้อมเพื่อน รายได้สุทธิจากการไปรับจ้างตัดอ้อยประมาณ 5,000-7,000 บาทต่อคนต่อการทำงาน 2-3 เดือน

ในเขตพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งขึ้นในเขตที่เกษตรกรสามารถเดินทางเข้าไป-เย็นกลับได้ ดังเช่นเกษตรกรจากหลายหมู่บ้านในเขตอำเภอน้ำพอง อุดรรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ไปทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมหลายประเภท เช่น โรงงานแหวน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานหญิงอายุระหว่าง 15-38 ปี บางกลุ่มไปทำงานโรงงานน้ำตาลทั้งแบบประจำ ซึ่งมีส่วนน้อยและส่วนมากเป็นแรงงานชั่วคราวเฉพาะในช่วงเปิดหีบอ้อย รายได้ประมาณ 3,300-5,700 บาท/เดือน หรือไปทำงาน ซึ่งใช้ชานอ้อยเป็นวัตถุดิบในการทำเฟอร์นิเจอร์ ซึ่งจะทำงานเป็นกะเช่นเดียวกับโรงงานแหวนหรือโรงงานน้ำตาล โดยได้รายได้ประมาณเดือนละ 3,000 บาท

นอกจากนี้ยังมีแรงงานที่ไปทำงานโรงงานเย็บผ้าในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งส่วนมากเป็นแรงงานหญิง รายได้ 3,000-4,000 บาท/เดือน

ส่วนกลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มแรงงานที่ไปทำงานก่อสร้างในจังหวัดซึ่งมักจะมีบริการรถรับ-ส่ง โดยมีรายได้ประมาณเดือนละ 3,000-4,000 บาท (ตารางที่ 12)

การทำงานนอกรการเกษตรในชุมชน

นอกจากการอพยพไปทำงานนอกฟาร์มในพื้นที่ห่างไกล หรือไปทำงานในลักษณะเข้าไป-เย็นกลับในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งตั้งบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้าน แล้วยังพบว่าบางหมู่บ้านมีงานนอกรการเกษตรในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถรองรับแรงงานนอกฤดูการเกษตรได้ดี เช่น การทำกันสาดผ้าใบในหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านจะแบ่งหน้าที่ตามความถนัดของครัวเรือน เช่น บางครัวเรือนถนัดที่จะเป็นผู้ตัดเย็บผ้าใบแล้วขายต่อให้ผู้อื่นไปประกอบ แล้วจึงส่งต่อให้กลุ่มเกษตรกรที่มีความถนัดด้านการขายผ้าใบ ซึ่งกลุ่มหลังจะเป็นชายทั้งหมดเพื่อสะดวกในการเดินทางไปขายผ้าใบในจังหวัดต่างๆ โดยเดินทางไปเป็นกลุ่มคราวละ 7-10 วัน รถหนึ่งคันจะมีผู้ขายประมาณ 3 คน กำไรสุทธิจากการขายจะแบ่งเป็น 3 ส่วน และเจ้าของรถจะได้เพิ่มขึ้นอีก 1 ส่วน เพื่อเป็นค่าสึกหรอของรถ

นอกจากการทำงานนอกรการเกษตรในหมู่บ้านตามความถนัดแล้ว ส่วนใหญ่เกษตรกรจะประกอบอาชีพเสริม เช่น การทอผ้า ทอเสื่อ แทบทุกหมู่บ้าน แต่ขนาดของการผลิตยังไม่ถึงขนาด

ตารางที่ 12 ตัวอย่างของแรงงานที่ไปทำงานนอกฟาร์ม

	เขตชลประทาน		นอกเขตชลประทาน	
	บ. เสียว	บ. แบก	บ. โนนบ่อ	บ. เหมือนแฉ่
	อ. น้ำพอง	อ. เขียงยี่น	อ. พระยี่น	อ. หนองเรือ
	จ. ขอนแก่น	จ. มหาสารคาม	จ. ขอนแก่น	จ. ขอนแก่น
จำนวนครัวเรือน	232	116	110	165
จำนวนคนในวัยแรงงาน (14-60 ปี)	685	372	350	584
แรงงานไปทำงานที่ห่างไกล				
กรุงเทพฯ	30	30	-	50
กาญจนบุรี	-	-	-	80
ขายกันสาด	-	-	75	-
แรงงานทำงานเข้าไป-เย็นกลับ				
โรงงานแหวน	11	-	22	2
โรงงานเฟอร์นิเจอร์	50	-	-	-
โรงงานน้ำตาล	65	-	-	-
โรงงานเย็บผ้า	-	40	-	-
ก่อสร้างในจังหวัด	-	8	-	-

จะเกิดการสร้างงานในหมู่บ้านได้ ในบางพื้นที่โดยเฉพาะในหมู่บ้านที่มีเกษตรกรออกไปรับจ้างนอกฟาร์มแบบเข้าไป-เย็นกลับมาก พบว่าเป็นหมู่บ้านในเขตชลประทาน เกษตรกรรายย่อยโดยเฉพาะเกษตรกรสตรีจะรวมกลุ่มปลูกผักเป็นอาชีพเพื่อรองรับความต้องการของผู้ไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกหมู่บ้าน ซึ่งมีเวลาปลูกผักเพื่อบริโภคเอง

ผลกระทบของการไปทำงานนอกฟาร์ม

ผลกระทบต่อระบบเกษตร

1. การอพยพไปทำงานนอกฟาร์มอย่างถาวร หรือการเคลื่อนย้ายแรงงานชั่วคราว แต่ต้องไปพร้อมกัน เช่น การไปตัดอ้อย ลักษณะเช่นนี้จะทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในการเก็บเกี่ยวข้าว ทำให้ค่าจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวข้าวสูงขึ้น และเปลี่ยนจากระบบการกำหนดค่าจ้างเก็บเกี่ยวรายวันเป็นการจ้างแบบงานเหมาคิดตามผลงาน (piece rate) โดยจ่ายตามจำนวนข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการขาดแคลนแรงงานในช่วงดังกล่าว

2. เกษตรกรมีการปรับระบบการปลูกข้าวจากนาดำเป็นนาหว่าน เพราะไม่ว่าจะปลูกด้วยนาดำหรือนาหว่านก็ประสบปัญหาความเสียหายจากภัยแล้งเช่นกัน แต่ในกรณีที่ฝนดี ผลผลิตจากข้าวนาดำและนาหว่านจะได้ใกล้เคียงกัน ขณะที่นาหว่านลดค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะค่าจ้างแรงงานได้กว่าร้อยละ 50 จึงทำให้เกษตรกรส่วนมากเปลี่ยนจากนาดำเป็นนาหว่าน

3. เกษตรกรมีการใช้เครื่องมือการเกษตรเพื่อช่วยลดแรงงานและแก้ปัญหาเรื่องฝนแล้งอย่างแพร่หลาย เช่น การใช้รถไถเดินตาม ปูยเคมี ขุดสระน้ำ และปรับที่นา เพื่อให้การจัดการน้ำดีขึ้น

- หมู่บ้านในเขตชลประทาน มีการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดมากขึ้น เช่น ปลูกผักตลอดปีเพื่อขายให้กลุ่มแรงงานที่ไปทำงานนอกฟาร์ม

- ในกรณีที่เกษตรกรขายไปทำงานต่างถิ่นเป็นเวลานาน เช่น ไปทำงานต่างประเทศหรือไปขายกันสด เป็นเวลาหลายสัปดาห์ ทำให้แรงงานหลักในการทำการเกษตรไม่เพียงพอจึงมีการให้เพื่อนบ้านเช่าที่ทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะการทำนาโดยแบ่งผลผลิตระหว่างผู้เช่าและเจ้าของนา โดยคิดค่าเช่าในอัตราประมาณ 1:3 ของผลผลิตที่ได้ในกรณีที่ผู้เช่าและผู้เป็นเจ้าของที่นารับผิดชอบค่าใช้จ่ายคนละครึ่ง แต่ถ้าเจ้าของที่รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดจะแบ่งผลผลิตกันคนละครึ่ง

- การเลี้ยงสัตว์มีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะการเลี้ยงกระบือลดน้อยลงมาก เนื่องจากเกษตรกรขาดแคลนที่เลี้ยงและใช้รถไถเดินตามแทน จึงมีความจำเป็นในการเลี้ยงกระบือน้อยลง

- สำหรับครัวเรือนที่ขาดแรงงานช่วยนอกฤดูทำนา จะไม่ปลูกพืชหลังนา แต่จะอนุญาตให้ผู้อื่นทำการเพาะปลูกพืชฤดูแล้งในที่นาตนโดยไม่คิดค่าเช่า ทั้งนี้เจ้าของที่จะได้ประโยชน์จากปุ๋ยตกค้างและผู้ปลูกพืชฤดูแล้งจะต้องไถนาในฤดูฝนให้เจ้าของที่ด้วย

เป็นการตอบแทน

- ผลกระทบต่อการเกษตรสำหรับแรงงานที่ทำงานนอกฟาร์มแบบไปเช้า-เย็นกลับ จะมีน้อยกว่าแบบไปประจำเป็นเวลานาน ทั้งนี้เพราะการได้ทำงานใกล้บ้านทำให้เกษตรกรปรับเวลาการทำงาน โดยทำการเกษตรในช่วงเช้าตรู่หรือเย็นและวันหยุดรวมทั้งจ้างแรงงานเสริม ซึ่งเกษตรกรก็สามารถกำกับดูแลได้ตามสมควร

ผลกระทบในทางลบต่อระบบการเกษตรที่เห็นชัดเจนคือ การสูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดิน เนื่องจากการนำที่ดินไปจำนองเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งต้องใช้เงินกว่า 200,000 บาท เพื่อเดินทางไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น และ 80,000-100,000 บาท เพื่อไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน แต่เมื่อถูกนายหน้าจ้อโกงหรือไปทำงานไม่ได้รายได้เพียงพอก็ต้องสูญเสียที่ดินซึ่งจำนอง หรือขายฝากเพื่อนบ้าน นายทุนท้องถิ่น ทำให้เปลี่ยนสภาพจากเจ้าของที่ดิน เป็นเพียงผู้เช่าทำนา นอกจากนี้การขยายตัวของเมืองก็มีส่วนทำให้พื้นที่การเกษตรลดลง เกษตรกรซึ่งอยู่ใกล้เมืองมักจะขายที่ดินไปเพื่อประกอบอาชีพอย่างอื่น หรือไปซื้อที่ดินทำการเกษตร ซึ่งห่างไกลออกไปตลอดจนพื้นที่ในชลประทาน

ผลกระทบด้านสังคมและเศรษฐกิจ

การอพยพไปทำงานนอกฟาร์มก่อให้เกิดผลกระทบทั้งเชิงบวกและลบในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ผลกระทบทางบวก

- การออกไปรับจ้างนอกฟาร์ม ช่วยให้ครอบครัวมีรายได้เงินสดสูงขึ้น จึงเกิดการใช้จ่ายมากขึ้น ทั้งเพื่อการลงทุนในสิ่งปลูกสร้างลงทุนในที่ดิน และมีรายได้พอส่งบุตรศึกษาในระดับสูง ตลอดจนมีรายได้เพื่อใช้จ่ายประจำวัน โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานที่ออกไปรับจ้างทุกวันจะต้องมีรายจ่ายค่าอาหารประจำวันเนื่องจากไม่มีเวลาพอจะเตรียมอาหารประจำวัน

- การที่คนในหมู่บ้านไปทำงานนอกฟาร์มหลายครอบครัว ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นโดยอัตโนมัติ จะมีโอกาสสำคัญๆ เช่น สงกรานต์ ตรุษจีน หรือปีใหม่ การกลับหมู่บ้านพร้อมกันทำให้มีการจัดผ้าป่าร่วมกับการรวมกลุ่มเดินทางกลับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการระดมเงินมาพัฒนาในหมู่บ้าน และในบางหมู่บ้านการระดมเงินทุนกลับหมู่บ้านอาจเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนจากทำบุญประเพณีจากที่เคยทำแทบทุกเดือนเหลือเพียงช่วงหยุดงานเทศกาลหรืออาจต้องเลื่อนเวลาออกไปบ้าง เช่น การทำบุญมหาชาติในเดือนเมษายน จะต้องรอให้กลุ่มคนไปตัดอ้อยบางกลุ่มกลับมาก่อนจึงจะทำงานบุญประเพณีที่สำคัญได้

- การปรับตัวในการประกอบอาชีพนอกการเกษตรมากขึ้น มักจะผ่านระบบเครือข่ายซึ่งมีโอกาสไปทำงานนอกฟาร์มแล้วเห็นโอกาสนักจะชักชวนญาติให้ไปทำงานร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เกษตรกรให้มีรายได้มากขึ้นแล้วยังสร้างมั่นใจให้กับแรงงานในการทำงานต่างถิ่นเมื่อมีความช่วยเหลือระหว่างเครือข่ายรองรับ เกิดการประกอบอาชีพอย่างอื่นมากขึ้น เช่น การค้าขาย อุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นต้น

- การที่แรงงานออกไปทำงานนอกรการเกษตรทั้งในและต่างประเทศ ทำให้เกิดความ ต้องการระบบการสื่อสารและขนส่ง โดยเฉพาะโทรศัพท์กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะต้องการสื่อสารกับสมาชิกในครัวเรือนที่ไปทำงานต่างประเทศ จึงเกิดบริการโทรศัพท์ เอกชนในหมู่บ้าน ซึ่งก็ส่งผลดีต่อการค้าขายพืชผลเกษตรตามมาด้วย

ผลกระทบเชิงลบต่อด้านสังคม แม้จะไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้ แต่อาจส่งผลกระทบต่อสภาพสังคม ของชุมชนในอนาคตได้ ดังเช่น

- สภาพการรวมตัวอย่างใกล้ชิดของครอบครัวลดน้อยลง โดยเฉพาะในกรณีที่มีสมาชิก ในครอบครัวต้องไปทำงานในที่ห่างไกลเป็นเวลานาน และที่สำคัญคือหากสมาชิกที่ไปทำงานเป็น หญิงที่มีบุตรแล้ว ก็จะมอบภาระการเลี้ยงดูบุตรให้ญาติผู้ใหญ่ ซึ่งในบางครอบครัวไม่ สามารถปรับตัวเองได้เนื่องจากสภาพร่างกายและสภาพครอบครัวไม่อำนวย ในบางกรณีพบว่า สร้างสภาวะเครียดให้ครอบครัวได้ หรือแม้แต่กรณีของแรงงานหญิงที่ไปทำงานโรงงานใน ลักษณะทำงานเป็นกะ มีการปรับเปลี่ยนเวลาทำงานไม่แน่นอน ก็จะทำให้เกิดปัญหาการ เลี้ยงดูลูกต้องฝากญาติดูแล ทำให้เกิดความเครียดด้วยเช่นกัน

- ในหมู่บ้านที่มีสมาชิกไปทำงานนอกรการเกษตรจำนวนมาก พบว่า การพัฒนาหมู่บ้านหรือการจัดการประชุมต่างๆ ทำได้ยากขึ้น เพราะหัวหน้าครัวเรือนหรือแรงงานหลักของครอบครัวไปทำงานต่างถิ่น เหลือเพียงผู้สูงอายุ ซึ่งมีข้อจำกัดในการร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน หรือ พัฒนาอาชีพต่างๆ ในหมู่บ้าน ในกรณีที่เป็นหมู่บ้านใกล้เมือง การประชุมจะเปลี่ยนเป็นประชุม วันหยุดเพื่อให้สอดคล้องกับวันหยุดของแรงงาน

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อปรากฏว่ามีการอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้านมากขึ้น ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตจากภายนอกทั้งทางด้านการเกษตร และนอกภาคการเกษตรต่างๆ ทำให้สามารถนำความรู้ที่เคยไปรับจ้างมาปรับปรุงระบบการเกษตรของตนเอง และมีความคิดเรื่อง สิ่งแวดล้อมมากขึ้นโดยเฉพาะเรื่องป่าไม้ เมื่อประชาชนในหมู่บ้านไปทำงานกันมากหรือมีทางเลือก ในการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรที่ให้รายได้ดีกว่าการทำกรเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่ทำกินที่เคยใช้พื้นที่ป่าเสื่อมต่างๆ ไม่ถูกนำมาใช้ ป่าไม้มีโอกาสฟื้นสภาพเป็นป่าที่บ หมือนเดิม หรือป่าสาธารณะตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา หรือที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ฟื้นสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์มากขึ้น ประชาชนเห็นความสำคัญของป่าไม้เป็นที่พักผ่อน เป็น ตักศิลาของหมู่บ้านที่รักษาป่าไม้ไว้ แต่ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นอีกเช่น ความเข้มงวดของ กฎระเบียบของหมู่บ้านและกฎหมาย เป็นต้น ประกอบกับปัจจุบันการพึ่งพิงการหาอาหารหรือพื้นที่จาก ธรรมชาตินั้นเสียเวลา เสียโอกาสในการไปรับจ้าง ไปรับจ้างได้เงินมากกว่าแล้วมาซื้ออาหารบริโภค หรือซื้อแก๊สใช้ เป็นต้น

สรุป

สภาพการอพยพไปทำงานนอกฟาร์มของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมาตั้งแต่อดีต แต่ในปัจจุบันการทำงานนอกฟาร์มมีโอกาสมากขึ้นทั้งในลักษณะตามฤดูกาลหรือทำงานถาวร ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้แรงงานที่จะทำการเกษตรกรรมต่อไปในอนาคตมีแนวโน้มน้อยลง ผู้สนใจทำอาชีพเกษตรกรรมก็น้อยลง ขนาดพื้นที่ทำการเกษตรก็น้อยลง ขณะที่การตลาดสินค้าเกษตรกรรมระหว่างประเทศก็มีการแข่งขันมาก ในระดับครัวเรือน พบว่า เกษตรกรมีการปรับตัวระบบการเกษตรโดยใช้เครื่องทุ่นแรงมากขึ้น ปรับจากนาดำเป็นนาหว่าน ขณะเดียวกันมีเกษตรกรบางกลุ่มหันมาทำการเกษตรมากขึ้น เช่น ปลูกผักสวนครัวเพื่อตอบสนองต่อตลาดการปรุงอาหารสดแก่ชุมชนรวมทั้งสนองต่อการขยายตัวของตลาดเมือง นอกจากนี้ยังมีผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจสังคม โดยมีการไหลเวียนเงินสดในชุมชนมากขึ้น พฤติกรรมการดำรงชีพแบบสังคมเมืองมีมากขึ้น ขณะที่สถาบันครอบครัวเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยรวมกลุ่มอย่างอบอุ่นกลายเป็นครอบครัวที่มอบภาระเลี้ยงดูบุตรหลานให้เป็นภาระของผู้สูงอายุ สภาพการพัฒนาหมู่บ้านซึ่งต้องการการร่วมแรงกันทำงานจะมีน้อยลง เนื่องจากแรงงานทำงานนอกฟาร์มโดยผู้อพยพยินดีที่จะระดมเงินทุนมาช่วยทดแทนการมาช่วยทำงานด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่าหมู่บ้านที่มีแรงงานไปทำงานต่างประเทศจะมีความต้องการการสื่อสารระหว่างประเทศ ซึ่งมีผลให้เกิดการพัฒนาาระบบข้อมูลข่าวสารการตลาดสำหรับสินค้าเกษตรไปด้วย

Bibliograph

- Charun Sukanuntapong and Others, "A Strategy to Foster Institutionalization of Farmers' Participation for Agricultural Change in Thailand." a paper presented at the 3rd Asian Farming System Symposium Manila the Philippines, 7-10 November 1994
- Jancis F. Long and Others, Economic and Social Condition among Farmers in Changwat Khon Kaen, Faculty of Economics and Cooperative Services, Kasetsart University, 1963
- Nipon Poapongsakor, "Implication of Modernization on the Agricultural Resource Base in Thailand". A paper presented at the Workshop on Social Science Methods in Agricultural Systems Research, November 2-4 1994, Chiangmai, Thailand
- Preeda Prapertchob and Peter B. Setter, Employment and Seasonally Inactive Persons in the Northeast. " Discussion Paper, Research and Development Institute, Khon Kaen University, 1993

